

Svar fra doktoranden, Linda Nesby

Først vil jeg få takke begge opponentene for å ha brukt av sin tid og kunnskap for å vurdere min avhandling. Jeg setter stor pris på at to av landets dyktigste Hamsun-forskere har sagt seg villig til å gjøre denne jobben. Jeg har fått mange velbegrunnede forslag til hvordan avhandlingen kan forbedres. Men det er selvsagt også kommet forslag til endringer som jeg ikke umiddelbart føler for å etterkomme. Noen av disse forslagene er sprunget ut av andre tilnærminger til stoffet enn de som har vært relevante for meg og mitt prosjekt. Slike ulike metodiske og teoretiske preferanser og ståsted kan være en utfordring når det gjelder å vurdere tekst. Det kan på den ene siden gjøre at en tekst ikke blir vurdert på sine egne premisser. Men det kan også føre til at nye, spennende og komplementære innfallsvinkler blir introdusert som et supplement til den foreliggende teksten. Jeg føler at begge disse lesemodusene er relevante for den oppisjonen som ble min avhandling til del.

Det er hyggelig at førsteopponent Britt Andersen verdsetter selve tekstutvalget. De tre romanene *Pan*, *Markens Grøde* og *Landstrykere* er ulike både med hensyn til form og genre, og de representerer også ulike perioder i Hamsuns forfatterskap. Når førsteopponenten hevder at jeg ønsker å "foreta en komparasjon der du sammenligner de tre romanene", så er dette imidlertid feil. Jeg ønsker *ikke* å foreta noen komparativ analyse. På side 10 skriver jeg "Selv om avhandlingen ikke er av komparativ art vil jeg likevel peke på likheter og forskjeller mellom karakterene og deres måte å forholde seg til naturrommet på". I en note på side 56 fremholder jeg dette synet: "Det komparative aspektet vil ikke være sentralt for enkeltanalysene, men vil bli nevnt underveis i avhandlingen, samt i dens oppsummerende del." På bakgrunn av dette gir svaret på spørsmålet om hvorfor jeg gjør så lite ut av forskjellene på romanene seg selv. De formelle forskjellene som

førsteopponenten etterlyser, er det derfor ikke naturlig å gi plass så lenge avhandlingen ikke har noe komparativt siktemål. Derimot innleder jeg hvert kapittel med en karakteristikk av de ulike romanenes formelle sætrekk – men altså uten å tematisere forskjellene dem i mellom.

I forbindelse med førsteopponentens insistering på avhandlingens komparative motivasjon, ønsker jeg også å kommentere en beslektet innvending fra førsteopponenten. Hun spør retorisk om ikke mine funn har ”overføringsverdi for å forstå andre deler av forfatterskapet, fiksjon og essays?” Til dette vil jeg svare både ja og nei. Innenfor mitt avhandlingsprosjekt, er det ikke vesentlig om de funn jeg gjør i forhold til *Pan*, *Markens Grøde* og *Landstrykere* kan gjenfinnes i senere deler av forfatterskapet. Som nevnt er ikke avhandlingen komparativt orientert, og en slik komparativ innfallsvinkel som førsteopponenten i realiteten etterlyser, faller derfor utenfor avhandlingens siktemål. Jeg anser således ikke kritikken som direkte relevant for min avhandling, men det er et interessant teoretisk og metodisk aspekt førsteopponenten berører. Hun antyder en komparativ gevinst ved å sammenligne funn fra tre skjønnlitterære romaner med andre tekster, både skjønnlitterære og sakprosa. Jeg tror i likhet med førsteopponenten at det godt kan være både mulig og interessant å sammenligne skjønnlitterære tekster innenfor et forfatterskap. Derimot synes jeg det er mer problematisk å sammenligne tekster fra en forfatters skjønnlitteratur og sakprosa. Gitt at man finner samme motiv i en roman og artikkel, så er dette tolkningsmessig utfordrende fordi man befinner seg innenfor to ulike diskursive univers. En slik intertekstuell innfallsvinkel til Hamsuns forfatterskap har likevel vært gjort – og med et særdeles heldig utfall. Steinar Gimnes lesning av *På gjengrodde stier* fra 1998 er i så måte overbevisende lesning. Gimnes påviser hvordan denne spesifikke teksten fremstår som en tekstmosaikk fra andre og egne tekster av Hamsun. Men det bør samtidig være sagt at nettopp *På gjengrodde stier* kanskje egner seg spesielt godt til et slikt formål.

Denne fascinerende genrehybriden er interessant nettopp ved sitt spill mellom det fiksjonelle og faktiske.

Førsteopponenten kritiserer meg for å ha et ”oppvurderingsprosjekt, du vil oppvurdere kvinnene [...]”. Hun hevder også at min lesning av Pan styres av min ”intensjon om å oppgradere Edvarda”. Men førsteopponentens oppsummering er feil i forhold til hva som faktisk står i avhandlingen. I avslutningen av *Pan*-kapitlet på side 115 skriver jeg: ”Jeg håper at jeg i min kronotopiske analyse har vært med på å oppgradere Edvardas status og betydning til noe i nærheten av det hun syntes å være tiltenkt.” Resultatet av analysen viser at Edvarda fortjener en mer sentral tolkningsmessig plass enn hva hun ofte tilskrives. Det har altså ikke vært min intensjon å gi verken Edvarda, eller de andre kvinneskikkelsene, mer fremtredende roller, men det har vist seg å være resultatet av å underkaste romanene kronotopiske analyser. Dette resultatet har heller ikke vært kjønnsmessig predestinert. Den kronotopiske analysen har åpnet for å gi enhver biperson større oppmerksomhet – uavhengig av kjønn. I samme avsnitt som jeg siterte over, står det da også:

Den kronotopiske analysen, med sitt fokus på tid, steder og verdier, samt interaksjonene mellom karakterene, har hatt som mål å sette et skarpere lys på hele karaktergalleriet, ikke bare den traderte hovedpersonen.

Når jeg har lest disse romanene med kronotopiske briller, det vil si med et fokus på hva tid, sted og verdier har å si for karakterfremstillingen, har jeg funnet at kvinneskikkelsene i romanene er mer komplekse og betydningsfulle enn hva resepsjonen tradisjonelt hevder. De ulike kvinneskikkelsene har vært knyttet opp til andre kronotoper enn de mannlige karakterene, noe som for meg har signalisert autonomi. Både Edvarda, Inger og Lovise Magrete befinner seg på det samme sted og representerer tilsynelatende den samme tid som de sentrale mannskikkelsene i de respektive

romaner. Ved å fokusere på tid, sted og verdier fant jeg imidlertid at dette ikke var tilfellet. Kvinnene avvek i hele eller deler av handlingen fra den dominerende, maskuline kronotopen. Jeg omtaler i avhandlingen dette funnet som en viktig bi-gevinst ved avhandlingens analysearbeid (se side 234). I en slik formulering ligger det at dette ikke var noe jeg opphavelig lette etter eller forventet å finne. Avhandlingen er ikke primært en avhandling om kjønn - verken det feminine eller det maskuline. Det forekommer meg derfor urimelig å etterlyse kjønnsteori, slik førsteopponenten gjør, selv om både Simone de Beauvoir og Julia Kristeva sikkert kunne vært benyttet. Det ville imidlertid ikke latt seg gjøre på noen god måte, så lenge dette kun er et biprodukt av avhandlingens viktigste observasjon, nemlig at romanenes polykronotopiske utforming for flere av karakterene gjør tilværelsen vanskelig, og erotiske relasjoner kompliserte. Denne polykronotopiske opplevelsen er imidlertid ikke kjønnsbetinget, selv om den i enkelte tilfeller korresponderer med en kjønnsmessig forskjell. Jeg ser at førsteopponenten insisterer på at jeg "VIL oppgradere kvinneskikkelsene". Dette er ikke et prosjekt jeg kjenner meg igjen i. I den grad kvinneskikkelsene har fått stor plass, er det fordi de kronotopiske analysene har ført til interessante funn som avviker fra det etablerte synet på disse karakterene. Det har aldri vært min intensjon å skrive en kjønnskritisk og/eller feministisk orientert avhandling. Når fokuset på tid, sted og verdier førte til at karakterene, de kvinnelige inkludert, fremstod med kvaliteter som tidligere lesninger ikke hadde betont, ønsket jeg likevel å nevne det. Og jeg mener fortsatt at disse analyseresultatene er viktige fordi de er kronotopisk belagt – selv om de ikke følges av kjønnsteori.

Førsteopponenten kritiserer min bruk av uttrykket "den nye kvinnen" om Edvarda. Hun mener det er en anakronisme. Uttrykket, som første gang ble brukt rundt århundreskiftet for å betegne kvinner som kjempet for stemmerett og rett til utdanning, bør ifølge førsteopponenten ikke brukes om kvinneskikkelser som

foregriper denne tidsepoken. Hun har sikkert rett. Selv om jeg forsøkte å dempe inntrykket av at dette var en konkret karakteristikk av Edvarda ved å si at hun var "en forsiktig inkarnasjon av den nye kvinnen", burde jeg nok helst ha unngått uttrykket siden det har så sterk denotativ betydning. I stedet kunne jeg ha omformulert setningen ved å si at Edvarda fremstod som en kvinneskikkelse som gjorde et spedt opprør mot kjønnsrollene i sin samtid. Kanskje kunne jeg ha karakterisert henne som en gryende moderne kvinneskikkelse?

Skjønt *moderne* er også et uttrykk førsteopponenten har innvendinger mot bruken av. Hun deler for det første ikke synet på *Markens Grøde* som en moderne roman, i tillegg til at hun etterlyser en argumentasjon omkring estetikk og kanskje modernitet. Mitt syn på *Markens Grøde* som moderne springer ut av forståelsen av romanen som en polykronotop tekst. Dette er i og for seg ingen oppsiktsvekkende påstand. Ethvert litterært univers er polykronotopisk i den forstand at ulike karakterer knytter ulike tids- og verdimeslige forståelser opp til ulike steder. Romanenes polykronotope utforming etterlater karakterene i et eksistensielt landskap det er vanskelig å manøvrere i. Dette resulterer blant annet i karakterenes opplevelse av angst og uro. Men det interessante ved *Markens Grøde* er at romanen, samtidig som den er polykronotopisk, også insisterer på karakterenes stabilitet: "Sellanraa ligger da øverst oppe i Almenningen og bare vokser, vokser i Huser og i Jorde, Menneskene er de samme" (227).

Førsteopponentens andre, vesentlige innvending dreier seg om avhandlingens manglende bruk av historiserende, ekstra-tekstuelle opplysninger. Hun viser til innledningen på mitt kapittel om *Markens Grøde* der jeg siterer Hamsun som vurderte å bruke "En bok til min norske samtid" som undertittel. Hun spør deretter hvorfor denne opplysningen ikke får noen konsekvenser for min analyse. Her er det nok to ulike syn på hva som er relevant og interessant innenfor litterær analyse som støter sammen. Første-

opponentens ny-historiske preferanser er et ideal jeg ikke deler. Jeg foretrekker å lese teksten som et autonomt stykke kunst - i tråd med en ny-kritisk praksis. Det betyr ikke at jeg betviler at det kan være sammenfall mellom hva Hamsun skrev om avl og familieverdier i sin sakprosa og hva han skrev om samme tema i flere av sine romaner. Men å gjøre en eventuell korrespondanse mellom tekst og virkelighet til et hovedpoeng for den litterære analysen, synes jeg er lite fruktbart. Tvert om finner jeg det besnærende å tro at Hamsun, som alle store forfattere, i deler av sin kunst skrev både i sammenfall med og på tvers av hva han som privatperson måtte si og mene. Jeg aksepterer selvsagt at noen finner det viktig å påvise korrespondanse mellom polemikeren og prosaisten Hamsun. Og jo større glippen av tid mellom tekst og tolkning er, jo mindre banal blir slike lesninger. Men selv har jeg ikke hatt til hensikt å rette et slikt lys mot *Pan*, *Markens Grøde* og *Landstrykere* og da føler jeg også det blir feil å etterlyse det. Det sentrale for meg har vært å undersøke hvordan tid og sted i *Pan*, *Markens Grøde* og *Landstrykere* påvirker karakterene og forholdet mellom dem. Jeg har hatt en tekstimmanent og estetisk tilnærming til denne innfallsvinkelen. Det vil si at jeg har betraktet karakterene som fiktive konstruksjoner i et kunstkapt univers. Og at jeg med tid og sted mener det temporale og romlige på et fiktivt snarere enn historisk plan.

Førsteopponenten trekker frem terskelkronotopen som en kronotop komiteen synes jeg behandler på en kontroversiell og uklar måte. Hun viser til *Pan*, og spør hvorfor jeg velger å fokusere på det mytiske og ikke de eksistensielle krisene. Før jeg går over til å svare konkret på dette spørsmålet, vil jeg anerkjenne komiteen for å ha grepet tak i terskelkronotopens helt sentrale plass i avhandlingen – og i Bakhtins kronotopkatalog. Terskelkronotopen er også en av de mest frekvente kronotopene innenfor det kronotopmaterialet jeg har studert. Det er en kronotop som signaliserer en romans eksistensielle anliggender og som takket være sine metaforiske implikasjoner transcenderer en konkret

lokalisering. Tilknytningen til terskelkronotopen impliserer et møte med karakterene i situasjoner av eksistensiell karakter, og viser seg på ulik måte i de tre romanene. I forbindelse med *Pan* knyttes terskelkronotopen til Glahns opplevelser av det virkelige versus det imaginære. I *Markens Grøde* er terskelkronotopen sentral for forståelsen av Isak som karakter og et varsel om hvordan kultiveringen av ødemarken også har eksistensielle implikasjoner. I *Landstrykere* undersøker jeg Edevart og Augusts ulike terskelkronotopiske tilknytning i et forsøk på å formulere forskjellen mellom romanens to store kronotoper, idyllen og pikaresken.

Når førsteopponenten hevder at jeg i *Pan* tar for meg det mytiske og ikke det eksistensielle, så er dette en sannhet med visse modifikasjoner. Det er riktig at jeg fokuserer på Glahns opplevelser mellom drøm og våken tilstand, slik jeg redegjør for på side 108:

[P]an inneholder en hel rekke representasjoner av livskriser og/eller overganger, for eksempel overgangen fra byen til landet, fra militær til jeger, fra barn til voksen og fra levende til død. I tillegg kommer de mer diskurs- og genremessige overganger som er med på å formidle slike opplevelser av brudd og omveltninger. Jeg tenker da i første rekke på opplevelsene Glahn har i grensetilstanden mellom søvn og våken tilstand, samt de mytiske og visjonære innslag som også skildres. Jeg vil i dette kapitlet se nærmere på denne sistnevnte kategorien av terskelkronotopiske opplevelser fordi jeg mener de speiler sentrale hendelser på romanens "reelle" plan, og fordi de sier noe om fortelleren Glahns mulighet til å påvirke det kronotopiske bildet som tar form.

Min motivasjon for å fokusere på disse *liminale* terskelkronotopiske opplevelsene er at jeg oppfatter dem som premissgivende for Glahn som karakter. De har dessuten ikke tidligere vært lest

som en tolkningsmessig aktivitet, men forstått som en variant av Glahns reelle handlinger. Jeg velger derimot å forstå disse terskelkronotopiske opplevelsene knyttet til drøm og ekstase, som Glahns egen fortolkning av sin egen situasjon. I ettertid ser jeg at dette poenget kunne vært presisert. De terskelkronotopiske opplevelsene har ikke nødvendigvis sin primære betydning på fortellingens handlingsplan, men på det diskursive nivå, som et grep fortelleren Glahn gjør for å skape en sammenhengende og meningsfull tekst. De terskelkronotopiske opplevelsene Glahn skildrer, bekrefter hvordan han søker erotiske relasjoner som sammenfaller med hans egen kronotop.

Førsteopponenten stiller seg kritisk til koblingen mellom Isak og terskelkronotopen. Hun hevder at jeg har et ”syltynt teksteksempel på en terskelkronotop i *Markens Grøde*; en scene på en halv side, der Inger hjelper Isak med å få opp en stein som skal bli en dørhelle”. Til tross for at førsteopponenten ikke ser verdien i denne scenen, har forskere før meg gjenkjent og kommentert denne scenens betydning for handlingen som helhet (jfr. Allen Simpson, Øystein Rotten og Åsfrid Svendsen). Jeg deler deres syn på denne enkelthendelsens betydning, i tillegg til at jeg altså peker på hvordan dørhellen er et tilbakevendende motiv gjennom hele romanen. Dørhellen blir nevnt hele 21 ganger i løpet av *Markens Grøde* (se side 159), og jeg skriver blant annet følgende om dørhellens generelle betydning:

I majoriteten av tilfeller har dørhellen en synekdotisk funksjon der den viser til Sellanrå. Men i tillegg opptrer dørhellen i forbindelse med situasjoner som fremstår irregulære og overraskende. Samtidig er episodene som involverer dørhellen merkelig tidsmessig ubetont. Dørhellen signaliserer et brudd på det regelmessige livet som Sellanrå opphavlig er knyttet til.

Betydningen dørhella har for Isaks egen eksistensielle situasjon er som jeg har skrevet i avhandlingen, mest tydelig i scenen der han møter djevelen ute i skogen. Jeg tillater meg å sitere fra avhandlingen: "Etter opplevelsen i skogen vender Isak hjem, og dørhellen fungerer som grense mellom før og nå: "Han gjorde ikke Veien lang hjemover og utfordret ikke Faren. Men da han stod paa sin egen Dørhelle kreftet han kraftig og frelst, og han gik fuldkommen ophøiet ind i Stuen, som en Mand, ja som en Verdensmand" (145)."

Jeg vil gjerne innledningsvis få takke andreopponenten for at han på en positiv måte trekker frem den delen av avhandlingen som illustrerer og drøfter den tverrfaglige og kreative bruken av kronotopbegrepet. Dette er så langt jeg vet et nybrottsarbeid, og selv om det langt fra er uttømmende verken med hensyn til tid eller geografi, så gir det etter min mening en god illustrasjon på kronotopbegrepets tiltrekning på forskere innen ulike vitenskapelige disipliner. Etter min mening fortjener denne analysen av kronotopbegrepets virkningshistorie stor plass. Ikke bare fordi det ikke tidligere har vært foretatt en slik studie av et større kronotopmateriale, men også fordi den er med på å forberede grunnen for den senere analytiske bruken av kronotopbegrepet. Ved å vise mangfoldet av ulike forståelser og bruksmåter av kronotopbegrepet, ønsker jeg å legitimere min egen bruk av begrepet. Jeg ønsker å vise i praksis at jeg finner de ulike bruksmåtene av begrepet like legitime som Bakhtins egen fra "Forms of Time and of the Chronotope. Notes toward a historical poetics"-essayet. Komiteen har ganske sikkert skjønnet dette ståstedet. Men når andreopponenten flere ganger henviser til det som har å gjøre med Bakhtins opphavelige betydning, viser det at for ham er Bakhtins intensjonale bruk av kronotopbegrepet mest interessant. Selv er jeg rett og slett usikker på om en slik intensjonal mening hos Bakhtin hva angår kronotopbegrepet faktisk lar seg finne. Som både jeg, andreopponenten og en hel rekke andre forskere har sagt

gjentatte ganger: Bakhtins flerstemte teori lar seg gjenfinne i hans egne skrifter. Det virker ikke å være et poeng å skrive en dogmatisk begrepsinnføring. Snarere inviterer Bakhtin til medrefleksjon og kreativ bruk av eget tankegods. På samme måte som Bakhtin selv transporterer kronotopbegrepet fra biologien, har senere forskere transportert det over til en rekke andre vitensdisipliner og ulike litterære bruksområder. For meg er disse virkningshistoriske bidragene til kronotopbegrepet like viktige som Bakhtins "utkast" (notes) til en innføring i kronotopbegrepet. Jeg har likevel forstått at komiteen ønsker en mer tradisjonell innføring i Bakhtins kronotopessay. Jeg har tatt denne anbefalingen ad notam, selv om jeg er redd for at nok en introduksjon til kronotopessayet kan være både kontraproduktivt og mindre interessant enn studien av de virkningshistoriske bidragene. Det er en motsetning mellom min kreative, anti-autoritære bruk av kronotopbegrepet og andreopponentens ønske om å finne tilbake til Bakhtins opphavelige kronotopiske bruksområde.

Andreopponenten ønsker å drøfte hvorvidt kronotopiske analyser ikke bare blir et annet navn på karakteranalyser. Han trekker frem hvordan Bakhtin kun i ett kapittel bruker en slik antropomorf-kronotop, nemlig i kapitlet om kjeltringen, narren og klovnens kronotop. Han skriver:

Spørsmålet er om ein utan vidare kan ta dette eksemplet som godkjenning til å innføre ein meir generell antropomorfisert kronotop-type, og kva slags krav som i så fall må stillast når slike "karakter-kronotopar" skal utviklast, slik at kronotopiske analysar ikkje blir eit anna namn på tradisjonelle "karakteranalysar.

Ordrett oversatt betyr kronotop *tids-rom*, og Bakhtins spesielle grep var å se disse to kategoriene direkte knyttet opp mot hverandre. Et bestemt sted krevde en bestemt tid, og hensikten med kronotopbegrepet var å undersøke hvilke kronotoper som var

bestemmende for de ulike genrehistoriske periodene. Det er tydelig at førsteopponenten vektlegger denne betydningen til kronotopbegrepet. Det faller også på plass med hensyn til hans ønske om å lese i tråd med Bakhtins intensjoner. Den litteraturhistoriske genretilknytningen frontes allerede i tittelen på Bakhtins essay. Men kronotopbegrepet er også sentralt for å si noe om karaktertegningen. Innledningsvis skriver Bakhtin følgende: "Skildringen av karakterer er alltid dypest sett kronotopisk" "The image of man is always intrinsically chronotopic" (Bakhtin 1981:85) Å skulle bruke kronotopbegrepet for å forstå karakterene er altså også en del av Bakhtins prosjekt – og en tilnærming som majoriteten av de virkningshistoriske bidragene har grepet fatt i. Kronotopbegrepet er i denne avhandlingen forstått som en knute av tid, sted og verdier som påvirker karakterene og forholdet mellom dem. Den kronotopiske knuten av tid, sted og verdier må erfares gjennom en type bevissthet som krever en karakter. Dermed åpner kronotopbegrepet for en måte å studere karakterenes væren i verden på. Et sted kan romme flere kronotoper, fordi det primære er karakterenes opplevelse av stedet som en tids- og verdimesig enhet. En kronotopisk analyse er ikke først og fremst ment å si noe om tid og sted i en roman, men om måten tid og sted påvirker karakterene. Karakteren ses som produkter av den tids-, steds- og verdimesige sammenheng de er en del av. Men ulikt måten tid, sted og verdier opptrer i tradisjonelle karakteranalyser, fremstår kronotopen som et hele. Og kronotopbegrepet påvirker ikke bare karakterene innad i en tekst, de skaper også forventninger om karakterer og plot, og det er interessant å studere hvorvidt disse forventningene innfris eller brytes. Når Hamsun i *Landstrykere* bruker trekk fra den etablerte pikareskgenren, samtidig som han også skriver inn en idyllkronotop, oppnås en resepsjonsmessig effekt av dette motsetningsfulle oppsettet. Det samme er tilfellet når han i både *Pan*, *Markens Grøde* og *Landstrykere* lar hovedpersonene ta del i utformingen av en idyll – som imidlertid på sentrale punkter bryter de forventninger idyllen tradisjonelt skaper.

Førsteopponenten tar tak i avsnittet om Edvardas kronotop, for øvrig den eneste kronotopen som er gitt navn etter en av karakterene. Han spør hvorfor bare Edvarda er utstyrt med en egen kronotop – og om ikke Isak burde ”vere ein like spennande kandidat til kronotop-verdigheten?” Årsaken til at Edvarda er gitt en ”egen” kronotop redegjør jeg for når jeg på side 60 skriver:

I den grad jeg har dannet nye kronotopiske overskrifter innenfor analysene, har jeg bestrebet meg på å følge Bakhtins ”oppskrift” og bruke formuleringer som primært har å gjøre med sted. Jeg har valgt denne fremgangsmåten både for å få samsvar mellom Bakhtins og mine egne kronotoper som jo i analysen er knyttet til hverandre, men også fordi en stedlig referanse virker mer nøytral og udiskutabel enn en tilsvarende temporal og verdimesig. Men unntak finnes. I *Pan* er det et poeng at Edvardas kronotop ikke faller på plass med hensyn til noen av de mindre kronotopene, og jeg har valgt betegnelsen *Edvardas kronotop* for en virkelighetsrepresentasjon- og forståelse som ingen annen i *Pans* univers deler.

For Isak, Glahn og Edevart er det derimot slik at de deler kronotop med flere av de andre karakterene og at de er polykronotopisk orienterte. Det har derfor ikke vært aktuelt å navngi kronotoper etter disse karakterene. Det ville antyde at disse kronotopene var ekskludert fra resten av persongalleriet, noe som ikke er tilfellet. Edvardas kronotop er hun derimot alene om å forholde seg til. Jeg ser nå at jeg kunne brukt denne kronotopens særegne utforming og status som ytterligere en illustrasjon av Edvardas ensomhet innenfor *Pans* litterære univers.

*

Det har vært lærerikt å bli konfrontert med komitémedlemmenes synspunkter, og de har vist meg flere alternative lesemåter til Hamsuns forfatterskap. Samtidig har jeg også fått anledning til å

bekreftede og styrke noen av de tankene som ble presentert i avhandlingen. Jeg vil igjen få takke komitéen for det arbeidet den har lagt ned i å vurdere min avhandling og for den generøse måten de har delt av sin kunnskap og sine refleksjoner omkring Hamsuns forfatterskap på.

